

En gång en idyll med ungu salleröflickor vid en sommargrönskande äng vid Rothugevagen ovanför Baså- och Djugårdarna med ett disigt Gesundaberg i bakgrunden. De flesta husen har numeru skattat åt förgängelsen, endast Djugården finns kvar och lundsvagen mot Mora drar ogenerat fram över försvunna gårdstun.

Foto: Johan Öhman — omkring år 1915.

Ljus över Dalarna

Om sekelskiftets ungdomsrörelse och Karl Lärka

I tidningen *Siljan* den 10 oktober 1905 stod följande att läsa:

En märkesdag för Siljansbygden

skall gårdagen den 9 oktober (1905) blifva — därom våga vi vara förvissade.

Då öppnades å Sollerön den i sitt slag första folkhögskolekursen i Sverige för att fortgå dagligen i fyra veckor, och räknar kursen redan öfver 60 deltagare, alla från Sollerö församling.

Ledare för denna kurs, hvilken skall efterföljas af en ny sådan å Mora strand med början den 6 nov., är rektor Uno Stadius, och tillfälliga medverkande komma för öfrigt att bli länskögvaktaren C A Gustafsson, folkskolläraren M(ats) Larsson och undertecknad (Gustaf Ankarcrona) m fl.

Sången klang frisk och stark från de församlades läppar och alla kände att det var en hedersdag för Solleröfolket och en högtidsdag för hela Siljansbygden.

Ej till trångsynt kamp utan till ädel, upplyst täflan mellan Dalarnas skilda bygder och dess folk skall detta verk söka leda.

Mätte ljuset från Solön sprida sig genom Siljans bygder öfver hela Dalarnas land!

När en ny rörelse bryter fram brukar publiciteten minsann inte alltid bli så positiv. Men här i tidningen *Siljan* var det en av tillskyndarna som förde pennan: Gustaf Ankarcrona, konstnären från Småland och Stockholm som sommaren 1901 på en hemslöjdsutställning i Gävle blev — som han själv skriver — oåterkalleligen och för livet gripen av ”bygdeslöjdens makt av arv, arbete, skönhetsglädje, kultur och fostran i förening”. Han bosatte sig i Leksand och var i decennier en eldsjäl i arbetet med att rädda dalahemslöjdens konstnärliga traditioner över i en ny tid.

En paroll för sin strävan satte han på vers — även om den konstarten kanske inte var hans starkaste sida:

För *nya* behov, dem framsteg föda,
ej *gammal* form och skönhet döda.

Redaktör Anders Olsson i Mora lär ha lurat in Gustaf Ankarcrona på ett sammanträde om nedläggningen av *Leksands-Tidningen*. Ankarcrona kom ut från mötet som ägare av det konkursmässiga bladet. Här fick hembygdsrörelsen och folkbildningsarbetet i Dalarna något av ett eget tidningsorgan under två år 1905—07.

Ungdomsrörelsen i Dalarna

Vad var det då för ljus, som enligt tidningen *Siljan* hade börjat lysa på Sollerön hösten 1905 och som tillönskades en större ljuskrets i bygderna runt Siljan och ”öfver hela Dalarnas land”?

Sollerökursen, som artikeln gällde, brukar betraktas som den första flyttande folkhögskolekursen. Men den var inte den allra första yttringen av en folkbildningsrörelse i Dalarna med nya förtecken. En ungdomssamling för hela landskapet hade hållits i Rättvik vid midsommartid 1903 under namnet nykterhets- och ungdomsmöte. Så följde det större anlagda ungdomsmötet i Leksand midsommaren 1904 med Nathan Söderblom som föreläste om Geijer och Wallin, Hugo Alfvén som framförde biskop Thomas frihetssång, Gustaf Ankarcrona som var primus motor för hemslöjdsutställningen tillsammans med Lilli Zickerman, grundaren av Föreningen för svensk hemslöjd. En målsättning var att ställa ut gammal och ny hemslöjd sida vid sida, vilket innebar ett krav på konstnärlig kvalitet i ett nyskapande på folklig grund.

En av de unga som var med — den blivande folkhögskolerektorn Karl Hedlund — har skrivit om feststämningen och glansen över Leksandsmötet 1904: stillheten i kyrkan, lekarna på Ångbåtsbryggan och vakan på Kåringberget. 10 000 människor hade mött upp. Det var den tid då enligt Hedlund 500 människor på en föreläsning var något mycket vanligt och 1 000 ”ej något alldeles ovanligt”.

1905 gick ungdomsmötet av stapeln i Hedemora i en allvarligare stämning på grund av krisen i Norgefrågan. Olika meningar fanns om konflikten med broderfolket, men vid avslutningen på Bispsbergs klack enades man ”efter en kort brottning” mellan uppfattningarna och sam-

Uno Stadius folkhögskolekurs i Sollerö missionshus.

förståndsparollen: "Fred med Norge och ett nytt Sverige vare vår lös-sen".

En av talarna på Hedemoramötet hette Uno Stadius, då rektor vid en liten samskola i Vetlanda, emigrant från tsarens Finland, där hans verksamhet som redaktör och folkbildningsman hade stoppats av regimen. Det var till större folkbildningsuppgifter än den lilla samskolans som han strävade. När han fick veta att ungdomsmötenas Dalarna med 200 000 invånare bara hade en enda folkhögskola, Fornby i södra delen av landskapet, bestämde han sig genast för att starta flyttande folkhögskolekurser. "Bort från den lilla samskolan och upp till det stora Dalar-

na!” skriver han i sina memoarer. Modellen hade han förut prövat i Finland, som var så fattigt på materiella resurser och så hårt drabbat av misstänksamhet från den tsaristiska maktens representanter mot allt folkbildningsarbete. Stadius ansåg att de korta flyttande kurserna kunde bereda marken för folkhögskolan. De kunde bryta ner det motstånd, som även på många håll i Sverige fanns mot fasta bygdeförankrade skolor för ungdomar, som lämnat den elementära folkskolan men sökte djupare kunskap och bildning.

Folkhögskolekursen på Sollerön 1905

Meningen var att den första kursen skulle hållas i Mora kyrkby men i väntan på detta höll Stadius väckelseföredrag på olika håll och blev inbjuden till Sollerön. Kommunalmannen Anders Holmer, som hade varit elev på Fornby, gick runt med anteckningslistor på ön. Intresset var så stort att 68 tecknade sig för kursen och betalade avgifterna: 3 kronor för hela kursen om man deltog i de praktiska övningarna i skrivning, räkning och bokföring, 2 kronor om man bara hörde på föreläsningarna. Några anslag fick ju inte en sådan kurs. Föreståndaren Stadius hade det minst sagt magert och föreläsarna medverkade naturligtvis gratis. Stadius ledde de praktiska övningarna och sången — en viktig del av kursen — och han föreläste naturligtvis också.

I ett brev den 18 oktober 1905 till *Siljan* skriver Uno Stadius:

Det är nog vackert att se det friska Solleröfolket hålla på med ärligt arbete dagen lång, och just nu är det så vackert att se huru man tröskar och häcklar lin på gårdarna och bakar tunnbröd i stugorna för vinterns behof. Den första snön blänker hvit på marken, men solen på Solön dansar allt ännu sin midsommarlångdans utmed vägarna och har inte en aning om höst eller vinter. Vackert är det, strålande vackert, men det vackraste af allt är ändå att på kvällen vandra vägen till den strålande sal, där ungdomen kommit samman för att tänka nya tankar och känna nya känslor. Omkring de långa borden sitta 60 unga män och kullor, de flesta mellan 17 och 27 år, ungsbogen, det bästa virket som finns på ön. Från kl. 6—8 hålla de på med praktiska öfningar, bl a bokföring för jordbruket och hushållet. Kl 8—9 äro föreläsningar i olika ämnen. Och så sjunger man unisont före och efter hvarje lektion. Man hinner nog inte lära sig så alltför mycket under en månad, men genom skinnpälarsarna har dock nått fram till hjärtat en fläkt av nya friska vindar, man känner sig ung på helt annat sätt än förr. - - - Man är som i stort, ljust hem med glada människor.

Och Stadius slutar med orden: ”Du måste tro på folket och främst på ungsbogen.”

Ungdomsrörelsens historiska bakgrund

Vad som hände på Sollerön 1905 bör också ses i ett större historiskt, nationellt och nordiskt sammanhang. I generationerna fram till och in på 1800-talet hade för gemene man striden för överlevandet tagit nästan all tid i anspråk. Kultursträvanden och kulturyttringar av mer estetisk art förekom givetvis och bildar den beundrade gamla folkkonsten, ofta tillkommen i nära anslutning till vardags- och arbetsliv men också avsedd för högtid och helg. Någon oreflekterad romantisering av den århundraden långa gammeltiden bör vi dock inte hemfalla åt. Under kampen för brödet gavs föga utrymme för annat än arbetet — som kunde vara så tungt att det blev invalidiserande, men i bästa fall var mångskiftande och rörligt i jämförelse med nutida industriarbete. I en av sina *Jämtländska sagor* har Gustav Hedenvind-Eriksson låtit en gammal far yttra några kärnord till sina söner, ord som sammanfattar det förindustriella arbetets verkliga innebörd för storparten av det svenska folket. I det hårda nyröjningsarbetet måste man då och då hejda sig och ta en vilopaus. Men den rastlöst arbetande fadern i Hedenvinds berättelse säger då till sina söner: ”Kära ni, pojkar. Bär sten medan ni vilar.”

Hur gick det då till socialhistoriskt sett, när ättlingarna till männen som bar sten medan de vilade och till kvinnorna som stickade strumpor medan de föste korna till fäboden, började ta egen ståndpunkt och eget ansvar i religiösa, sociala och politiska frågor? Hur kunde en del av allmogen och arbetsfolket bli en slags intellektuella ledare i de bygder och samhällslager som de tillhörde? Om detta berättar folkrörelserna historia från pionjärtiden.

Man hade tack vare den lutherska lästraditionen och husförhörssystemet en enastående väl spridd elementär läskunnighet redan före den allmänna folkskolan. Den mekaniska katekesläsningen kunde under någotsånär drägliga materiella omständigheter utvecklas vidare av starka och begåvade människor mot en mer kunskapssamlande, prövande, medvetandegörande läsning. Folk blev ”läsare” — som väckelserörelsernas män och kvinnor kallades just för att de läste på ett nytt vis, med strävan att själva förstå den djupare innebörden i bibeltexten. På motsvarande sätt fick något senare även socialismen sina ”läsare” runtom i landet.

Processen kom igång när de grundläggande förutsättningarna — utöver behärskandet av läskonstens elementa — var till stades: dagligt

bröd, läsljus, läsplats, någon stund av arbetsfrihet, en bok att läsa i. En del söner och döttrar till bönder och arbetare tog nu bildningsfrågan i egna händer. Men om man skulle orka hålla på med läsning och skrivande i marginalerna till kroppsarbetet krävdes det ofta hjälp, inspiration och om möjligt undervisning som kunde underlätta stegen på vägen. Det är här som folkbildningsarbetet kommer in, självorganiserat i studiecirkelns form eller med viss ledning genom föreläsningar eller folkhögskolekurser.

Viktigast av alla bildningsmedel var den fritt valda boken, med vars hjälp autodidakten — den på egen hand bildningsökande — kunde komma i ett slags personligt samtal med författaren. Genom läsningen kunde man i sitt sinne återskapa vad en diktare velat gestalta.

När folkrörelserna börjat växa fram blev det snart dags för folkbibliotekens verkliga pionjärtid. Både arbetarrörelsens, nykterhetslogernas och frikyrkornas ungdomar skaffade sig egna små bibliotek, eftersom de rätt patriarkaliskt styrda gamla sockenbiblioteken, ofta präglade av starkt ortodox lutherdom och rent nyttotänkande, inte kunde göra tjänst i deras bildningsarbete, i deras sociala, politiska eller religiösa rörelse.

Ljussymboliken och den materiella verkligheten

Folkbildningsfrågan hade ivrigt dryftats under 1800-talet, inte minst av liberala intellektuella. Och den drevs vidare av det moderna genombrottets författare i Norden på 1800-talet.

Lys över Landet!
Det er det, vi vil.

År 1885 trycktes för första gången dessa rader av J P Jacobsen, den kanske främste danske författaren i det moderna genombrottets generation. Snart var det ett ord som genljöd i hela Norden. Det sammanfattade den framtidstro och dyrkan av ljuset som symbol för bildningsarbetet som blev utmärkande för hela idéströmningen.

Uno Stadius hade som ung student vid Nylands nation i Helsingfors just insupit dessa åttitalsidéer. Men någon skarp gräns mellan 80- och 90-talet när det gällde folkbildningsfrågan kan man inte dra. Med nitioalets diktare kom provinserna och landskapen att spela större roll i kulturarbetet och detta gynnade framväxten av ungdomsmötena i Jämt-

Lars Furuland talar på Lärka-dagen.

land, Värmland och Dalarna kring sekelskiftet och snart på ännu tter håll i landet. Dalarörelsen knöt självfallet särskilt an till Karlfeldt och det var också han som höll det mest uppmärksammade talet vid Hede-moramötet 1905.

Siljan hade ett särskilt motto, tryckt bredvid tidningens namn: "För Sammanslutning, Nykterhet och Upplysning". Och i den första artikeln om Sollerökursen talas det som vi sett om ljuset över Solön som skulle sprida sig runt om i Dalarna. Ljuset hade här en dubbel innebörd. Dels tänkte man materiellt och praktiskt på människans försök att lysa upp natten och vintern, erövra små stycken av det kompakta mörkret åt sina praktiska verksamheter. Dels symboliserade ljuset som i J P Jacobsens

dikt och tidningen Siljans motto även upplysning i överförd bemärkelse, d v s andligt liv, bildning, verklig läsfärdighet — inte bara elementär läskunninghet.

I berättelser och bilder från högre samhällsklasser sprider gärna fotogenlampan, aftonlampan, ett lätt romantiskt skimmer över skildringen. I arbetar- och bondeförfattarnas barndomsskildringar är fotogenlampan däremot inte lika dyrkad. För många av dem var fotogenlampan snarare ett censurans redskap, eftersom den läshungriga pojken eller flickan måste fram med sin bok under den enda lampan som hängde över köksbordet. Att läsa romaner och moderna fakta- eller debattböcker betraktades ofta av den äldre generationen — med dess hårdä minnen av slit under snart sagt varje vaken timme — som farligt eller rentav ”syndigt”. I varje fall tog det tid från kroppsarbetet som var allas lott — och det gick åt dyrbar fotogen. Den enda lampan måste lysa över sysslorna i köket och släckas tidigt.

Vilket under redan den första fotogenlampan innebar i bondemiljön har ingen i Sverige vittnat om så gripande, som den kände redaktören Anders Pers på Vestmanlands läns tidning. Han var bondson född 1860 i byn Vinäs invid Siljan. I hans bok *Rull Mats. Människor och natur i min hembygd* (1922), framstår det märkliga ögonblick då byn fick sin första riktiga lampa i nästan förklarar ljus:

Ordet lampa fanns i mitt förråd av ord. Det stod ju i den bibliska berättelsen, och jag förstod att det var en tingest, som lyste. Men hur en lampa såg ut, det visste jag ej. - - - Min nyfikenhet på att få se, hur en lampa såg ut, var mycket stor.

Inne i hybblen var det ljust, förunderligt ljust, fast det ej brann i spisen. Lampan, som stod på bordet vid fönstret, lyste. Det sken från henne över hela rummet, över det enkla bohaget, människorna, kon i hennes bås och småkreatureren i deras kättar. Lampan med sitt oljehus, veke, brännare och glas var ett under för mig, en bländande kulturprodukt.

Detta är den centrala scenen i minnena, men inom den självbiografiska berättelsens ram har Anders Pers fångat hela utvecklingen från 1860- till 1910-talet. Berättelsen om ”Lampan” publicerades första gången 1916. Pers blickar tillbaka på den period då man i föräldrarnas gård ännu använde elden på härden som kvällsbelysning. Hans egen utsiktspunkt är den tid när en kopparkabel från Ryssa kraftstation dras genom Vinäs by: ”Varje stuga strålar av ljus, ljus i lada och fähus, ja till och med gårdsbelysning.”

Det är märkligt att tänka sig, att hela skeendet har hunnit äga rum under de decennier då denne folkupplysare av gamla liberala stammen växte upp och nådde mannaåldern. Anders Pers gör klart för sina läsare att han som liten pojke upplevde fotogenlampan som ett mirakel men också att elektrifieringen av byn ändå var den epokgörande förändringen i hans hembygd.

En intressant tendens är att just företrädare för de materiellt och bildningsmässigt sämre ställda tillmäter elektrifieringen särskild betydelse. En rörande bild av systemskiftet har tecknats i memoarer av journalisten Edvard Ramström, uppvuxen i Bergslagen under mycket knappa levnadsvillkor.

Fadern var gruvarbetare i Pershyttan men familjen på sju personer hade också ett litet jordbruk. Ett strängt arbetsmönster höll dem alla och särskilt modern så hårt fångna att allt annat i livet fick eftersättas i den dagliga striden för födan. Kvinnan var under dessa villkor kroppsarbetande på ett lika påtagligt sätt som mannen och under fler av dygnets timmar. Den surrande handdrivna separatorn var länge hennes enda mekaniska hjälpmedel.

Omkring 1920 fick man elektrisk ström i Ramströms hem. När modern första gången kunde trycka på knappen och ljuset mirakulöst lyste upp stugan, greps den kärva arbetskvinnan av en sådan glädje att hon började hoppa och sjunga. Barnen stod lika förvånade inför ljusflödet som inför moderns känsloutbrott. Men för dem gick det nu lättare att läsa i ABC-boken om kvällarna.

Ljussymboliken i sekelskiftets nya paroll och motton, i dess ordkonst och bildkonst, har sannerligen också som vi sett en laddning av vardagens realiteter och av den materiella revolution som pågick.

Striden kring bildningssträvandena

Inte bara på kulturlivets nationella nivå utan även ute i bygderna och på den lokala lilla orten — och inte minst där — var misstänksamheten påtaglig mot bildningssträvandena. Bara detta att folk i hundratal strömmade till något slags samling som inte var en kyrklig högtid, inte var ett bröllop eller begravning, gjorde många misstänksamma. Detta fick Stadius, som var en temperamentsfull man, nogsamt erfarat. Enligt Axel Helmer yttrade Stadius vid ett tillfälle under Sollerökursen, att ungdomen inte kunde anses fördärvad om den någon gång tog sig en svängom

i dansen, såvida det skedde under nyktra och städade former. Enligt Stadius egna memoarer lät han en gång vid vackert väder kursdeltagarna under rasterna motionera med ring- och sånglekar. Hur som helst, kyrkoherden J A Thunberg på Sollerön, som förut deltagit med föredrag vid kursen, började protestera.

Det blev debatt i Siljansbygden om ”Stadius danskurser” och en kulmination i kontroverserna kom när det fjärde ungdomsmötet midsommaren 1906 skulle hållas i Mora förenat med en sångfest. Stadius hade arbetat livligt för körsången med blandad kör i socknarna kring Siljan och övat i månader. Sedan landshövding Holmqvist öppnat mötet och en del programpunkter avverkats, blev det tid för den stora folkkonserter i Mora kyrka. Tidningen *Siljan* refererade: ”Omedelbart härpå skulle den stora bebådade folkkonserter i Mora kyrka äga rum. Kyrkoherden (Gustafsson) sökte ända in i det sista göra det hela om intet genom att förbjuda kyrkans — hela folkets och inte ensamt prästens kyrka — upplåtande för körernas ledare, rektor Stadius, men detta strandade helt och hållet på körens enighet och morafolkets bestämda hållning.”

I Stadius’ memoarer *Kampår och brytningstider i svenskt kulturliv* (1936) finns hans version av vad som tilldrog sig en livlig skildring av dramatiken vid sångarfesten i Mora 1906:

Minuterna innan konserten skulle börja voro dramtiska. Omedelbart efter det sångkören sjungit sin sång invid Gustaf-Vasastatyn framförde landshövdingen till mig meddelandet att kyrkoherden ämnade förbjuda mig att inträda i kyrkan för att dirigera konserten och ifall jag trotsade detta förbud skulle han stänga kyrkdörren så att publiken ej kunde komma in. Denna överraskande nyhet hörde Zorn, som stod bredvid mig, jag såg honom vinka till sig sin alltid beredvillige kusk, den präktige Verner, och jag såg, att han sade något åt honom, vad det var hörde jag ej men något viktigt var det sannolikt, ty Verner sprang i väg med en rasande fart. Landshövdingen var upprörd, han sade att han helt godkände min folkbildningsverksamhet i Dalarna och att han även framdeles skulle stå bakom mig, men för att undvika skandal vid kyrkan frågade han om jag icke ville avstå från att leda konserten och en musikdirektör från Falun, som infunnit sig till sångfesten som intresserad åhörare, hade förklarat sig villig att vikariera för mig. Då jag naturligtvis icke ville vara orsaken till en kyrkoskandal midsommaraftonen i Mora gick jag utan tvekan in på detta förslag och bad landshövdingen underrätta den stora sångkören om denna förändring i programmet. Tillfredsställd över att på detta sätt ha fått en kompromiss till stånd gick landshövdingen nu bort till kören för att framföra till denna det nya arrangemanget, men om en stund kom han tillbaka och det syntes genast att han hade något viktigt att säga. Sångkören hade enhälligt och eftertryckligt sagt

*Folkehögskolekursens emblem
tecknat av Gustaf Ankarcrona*

ifrån att "om vi int får sjunga för Stadius så sjunger vi int alls". Generalstrejk av den till omkring 300 dalaungdomar från Sollerön, Mora, Orsa, Rättvik och Leksand uppgående kören! Landshövdingen trodde nu, att konserten alltså måste inställas emedan kyrkdörren skulle stängas. I samma ögonblick kom Verner springande tillbaka och viskade något åt Zorn, vad det var hörde jag icke, men Zorn vände sig med en glimt i ögat till mig och sade: "Du kan vara lugn, inte kan kyrkoherden stänga kyrkdörren, nyckeln är borta." Någon hade tagit bort nyckeln! Då sade landshövdingen till mig: "Nu kan jag ingenting mera göra åt saken, vi får taga situationen som den kommer."

Den situation, som nu kom, glömmet jag aldrig. Kyrkoherden, som av landshövdingen fick höra om körens opinionsyttring, skyndade till kyrkan för att stänga dörren och blev mäktat förgrymmad, då han märkte, att någon fört bort nyckeln. Publiken strömmade in och om några minuter var den väldiga kyrkan till trängsel fylld av dalfolk och resande från andra orter. Nu beslöt kyrkoherden tydligen att trots allt ändå försöka förhindra mig att dirigera konserten. Han ställde sig vid ingången till kyrkan och väntade jämte några morabor min ankomst. Då jag kom och ville gå in i kyrkan, hejdade han mig med orden: "I dessa vittnens närvaro förbjuder jag rektor Stadius att inträda i kyrkan", vartill jag replikerade: "I dessa vittnens närvaro konstaterar jag, att en präst förbjuder en syndare att inträda i Herrens tempel, detta hade nog icke Jesus gjort." Då kyrkoherden upprepede sitt förbud, tog kyrkvärden, som stod bred-

vid honom, mig under armen och sade otåligt: ”Nu går vi in och börjar konsertern”. Kyrkoherden borrade sina ögon in i kyrkvårdens och frågade i högsta grad förvånad: ”Sjunger du med i Stadius’ kör?” Kyrkvärden svarade tvärt och rakt på sak enligt gammal dalased: ”Jag ska säga dej Gustafsson, att om du int trivs med oss här i Mora, så kan du söka dej härifrån.” Kyrkoherden försvann.

Karl Lärka i Ungdomsrörelsen

I hela detta skeende kastades den unge Karl Lärka in. Uno Stadius bodde — bl a av ekonomiska skäl — i en vindskammare i hans hem. I stället för att erlægga hyra i pengar läste och räknade han med sonen i huset. Karl fick — trots att han bara var 13 år — komma med på folkhögskolekursen som dess yngste deltagare. På gruppportrettet av kursen — ”för mig otroligt dyrbar”, skrev Karl Lärka när han lämnade ett bidrag till Nordiska museets bok *Folkbildningsminnen* (1968) — finns han med, yngst och minst av alla men med stolthet i hållning och blick.

I dessa minnen lämnar Karl en skildring av vad som sedan hände. Han berättar om kursen att den började i skolsalen som blev för trång, så att man fick flytta över till missionskyrkan. Mot den sk tråkigheten på landsbygden rekommenderade Stadius lekar och sång och tog upp sånglekarna från Näs. Då inträffade enligt Karl Lärka följande:

Mitt i föreläsningen reser sig bland publiken vår så hedervärde kyrkoherde och folkskoleinspektör J. A. Thunberg och anklagar föredragshållaren för att ”stå i missionshuset och rekommendera åt ungdomen att inviga sabbaten med dans på lördagskvällarna!” Tablå! Vi vart utsparkade allt sen dess, fick krypa in i trånga skolsalen igen. Egendomligt, men bilden bara av talarstolen blir mig liksom helig på något vis — den säger så mycket från denna tid!

Arvet från ungdomsrörelsen

Hur gick det då med entusiasmen från ungdomsmötenas tid? Hela epoken präglades av en nationell samling under åren kring unionsbrottet. Idéflöden från 80- och 90-talet kunde för en tid förenas i de stora ungdomsmötena där både bonde- och arbetarungdom var med. Men storstrejken kom 1909 och sedan Strindbergsfejden. Nu avkrävdes man lösen: vilken social och politisk grupp tillhör du? Är du för eller emot storstrejken? Är du beundrare av Heidenstam eller Strindberg? Förut-sättningarna för diktare som Heidenstam och Karlfeldt som samlande symbolgestalter för hela ungdomsgenerationen försvann alltmer. Carl Larsson i By, som skrivit ”Nu är tid sätta stora, klara klockor igång” avbröt sin bana som ungdomsrörelsens speciella sångare och hans författarskap förändras, ja, man skulle i hans fall kunna säga att hans dikt-

ning fördjupas. För Karl-Erik Forsslund med hans starka känslomässiga förankring i nittitalsepoken och hans livsåskådningsmässiga anknytning till åttitalets fritänkaridéer blev situationen särskilt svår. Hans diktning nära nog upphör, han lämnar sin lärartjänst vid Brunnsviks folkhögskola och blir kulturhistoriker på vandring längs Dalälven från källorna till havet.

Sopades då hela Dalarnas ungdomsrörelser bort? Nej, ungdomsmötenas tid förblir — sett i historiskt perspektiv — en av de viktiga perioderna i Dalarnas kulturella historia: Hembygdsrörelsen började organiseras och göra sina räddningsaktioner. HemsLöjden togs nu på allvar och kom att verka inspirerande på åtskilliga unga konstnärer. Gammelgårdar skapades i de flesta Dalasocknar. Den unisona sången och verksamheten i blandade köror levde vidare och växte till sig på manskörssångens bekostnad. Nya folkhögskolor startades i direkt anslutning till ungdomsrörelsen i Dalarna. Här hade verkligen de flyttande folkhögskolekurserna brutit mark. Först var det Brunnsvik 1906 med Forsslund, Ankarcrona och Stadius som grundare — ”Medborgarskolan i Dalabergslagen” som den först kallades. De konservativas motstånd, som särskilt riktade sig mot Forsslund och Stadius, medverkade till att Brunnsvik förvandlades från bygdeskola till en skola vilande på stödet från arbetarrörelse och Kooperation. Året efter Brunnsviks start öppnades den av Zorn starkt stödda skolan i Mora (1907). År 1909 tillkom sedan folkhögskolan i Malung, avsedd för västerdalsungdomen.

Det främsta resultatet av ungdomsrörelsen och av de flyttande folkhögskolekurserna och annat folkbildningsarbete var kanske ändå, att det nu framträdde en rad nya lokala kulturbärare ute i bygderna. Tack vare ungdomsmötena och folkhögskolan vann de mod och styrka att göra insatser, var och en på sin ort. Något av värmen i den samlade ungdomsrörelsen spred sig till socknarna runt om i landskapet. För Solleröns del är det naturligt att inte minst tänka på Karl Lärka. Men han hade medbröder och medsystrar både här och var i Dalarna. Många är de naturligtvis inte om man räknar i befolkningsstatistiska tal, men de blev oändligt viktiga. De var ett salt utan vilket kulturlivet i Dalabygderna skulle ha mist det mesta av sin sälta.

Arvet från Karl Lärka

Vad utträttade då Karl Lärka i ungdomsrörelsens anda? Genom många

år arbetade han för att rädda de märkliga fornminnena på Sollerön. Han dokumenterade den gamla tiden i sina beundransvärda fotografier och i sina omfattande uppteckningar. Hans gärning som fotograf och folklivsforskare kan vi ta del av i hans egen bok *Karl Lärkas Dalarna* (1974), redigerad av Karl själv tillsammans med Sune Jonsson, en av Sveriges bästa folklivsskildrare bland de unga fotograferna. Sune Jonsson kan betraktas som en av arvtagarna till Karl Lärka. Arvet har också förts vidare genom Greta Jakobssons pietetsfulla presentation av valda delar ur Karls rika material i boken *Karl Lärka berättar* (1982).

Men det vore fel att minnas Karl Lärka enbart som en minnenas vårdare. Symboliskt nog var han en av de första på ön att skaffa sig cykel — folkrörelseungdomarnas fordon som gav möjligheter att se nya utsikter och människor långt från hembyn. Han valde Brunnsvik som sin folkhögskola, en bit längre bort än Mora och åtskilligt radikalare än skolan nästgårds. På Brunnsvik lärde han känna Dan Andersson och blev hans nära vän. Han bevistade vinterkursen 1915—16 tillsammans med kamraten Johan Öhman, som för övrigt var den som förde in honom på fotograferingens område. Kamera var då en nymodighet i hembygden, liksom cykeln. Vid samma tid började också biblioteksböckerna nå ut även i avlägsna byar. Karl var inte sen att gripa varje tillfälle att få läsa nya böcker.

Nej, någon bakåtblickande person var Karl Lärka sannerligen inte. Han insåg att i människans och samhällets liv krävs omsorger om både forntid och nutid — men också om framtid. Som jag uppfattar Karl Lärkas gärning och strävan gick den ut på att bevara det bästa i det gamla som flytt för att därmed berika det nya som skulle växa fram. Alf Henriksson har uttryckt just detta i en liten dagsvers, publicerad på 60-talet (DN 23.2 1966). Kanske kom den under Karls ögon och glädde honom:

Den blickar aldrig framåt
som inte kan blicka bakåt,
den sörjer illa för barnbarn
som saknar intresse för farfar,
den vet föga om rummet
som inte har känsla för tiden,
den tänker föga på andra
som blott lever här och nu.

Lars Furuland

(Tal vid mötet för bildande av *Samfundet Karl Lärkas vänner* vid Lärkas stuga på Sollerön den 21 juli 1984.)